

Hasan GÜMÜŞOĞLU*

ÖZET

Bir dinin inanç esasları arasında onun mukaddesâtına hürmet ve tâzimde bulunmak önemli yer teşkil eder. Bununla birlikte tarihe bakıldığında insanların kutsal kabul ettikleri değerlere karşı farklı şekillerde tâzimde buldukları görülür. Kur'ân-ı Kerîm'de Allah Teâlâ başta olmak üzere Kur'ân-ı Kerîm, Kâbe-i Muazzama ve peygamber gibi mukaddesâtı tâzim etmenin kalpteki takvadan kaynaklandığı beyan edilmiş ve onları tâzim için bazı ifadeler yer verilmiştir. Allah'ı layığıyla tâzim edecek ifadeleri bilmenin en sağlıklı yolu, Allah Teâlâ'nın ve Peygamberinin beyanlarını bilmektir. Zira akıl, çoğu zaman tâzimin nasıl ve ne ile yapılacağını bilmekten âciz olduğu gibi insanın tâzim zannettiği bir şeyin Allah katında makbul olmayan hatta merdûd bir şey olması da muhtemeldir. Mukaddesâtı tâzim için kullanılan söz konusu tabirlerin sözlük manaları malum olmakla birlikte ifade ettikleri hususî manaların yeterince inceleme konusu yapıldığı söylenemez. Zira söz konusu ifadeler Müslümanlar arasında yaygın olarak kullanıldığı halde ulaşabildiğimiz çağdaş araştırmalarda bazı ansiklopedi maddeleri dışında bu konuda yapılmış detaylı bir çalışmaya rastlayamadık. Büyük oranda maddiyatın geçerli kılınıp maneviyat ve mukaddesâtın geri plana atıldığı çağımızda mukaddesâtı tâzim için kullanılan ifadelerin manalarının ortaya konulmasının önemli olduğunu düşünüyoruz. Bu çalışmada söz konusu ifadeleri açıklarken ilgili âyet ve hadislerin yanında İslâmî ilimlere ait temel kaynaklara bakılmakla birlikte özellikle evliyâyı tâzim sadedinde söylenen “kaddesallahu sirrahü'l-azîz” ifadesinin açıklanmasında tasavvufa dair eserlere müracaat edilmiştir. Ayrıca kullanıldığı mananın net olmaması sebebiyle “kaddesallahu sirrahü'l-azîz” ifadesi hakkında diğerlerine nispetle daha geniş bir açıklamaya yer vermek zorunda kalınmıştır. Mukaddesât arasında Allah Teâlâ'yı tâzim ayrı bir öneme sahip olup Allah'a ait isimlerin geçtiği yerde O'na tâzimi ifade eden kelimelerin kullanılması gerekli görülmüştür. Bu ifadelerin çoğunlukla Allah Teâlâ'yı, O'na layık olmayan sıfatlardan nefyetmek (uzak tutmak) ya da layık olan sıfatları O'na ispat etmek manasında kullanıldığı söylenebilir. Allah Teâlâ, Kur'ân'ı, yüce, şerefli ve aziz gibi manalara gelen kerîm sıfatıyla beraber zikrederek onu tâzim etmiş olduğundan Müslümanlar da Kur'ân-ı Kerîm için aynı veya benzer ifadeleri kullanmışlardır. Aynı şekilde Kâbe-i Muazzama, Mekke-i Mükerrreme ve Medine-i Münevvere örneklerinde olduğu gibi bazı mukaddes mekânlar için kerîm, şerîf, muazzam, mükerrrem ve münevvere gibi kelimelerin kullanılarak tâzimde bulunulmuştur. Hz. Muhammed'i (s.a.v.) tâzim için onun isminin zikredildiği yerde ona salavât okunması vacip kabul edilmiştir. Ashâb-ı kiramdan biri anıldığında “radiyallâhu anh (Allah ondan razı olsun)” denilmesi, vefât eden Müslüman özellikle de âlimler için ise “rahmetullâhi aleyh” ifadesi kullanılmıştır. Allah Teâlâ'yı, tâzim için kullanılan ifadelerin O'nu kemal sıfatlar ile tavsif, noksan sıfatlardan ise tenzih etmek manasında olduğu söylenebilir. Kur'ân-ı Kerîm ve Kâbe-i Muazzama ile beraber yer alan tabirlerin onların mübarek ve muhterem olduğunu ifade etmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.) başta olmak üzere sahabe, ulemâ ve evliyâ için kullanılan tabirler ise daha çok onlara dua niteliğindedir.

Anahtar Kelimeler: Mukaddesât, Kur'ân-ı Kerîm, Kâbe, Peygamber, Tâzim.

SOME EXPRESSIONS AND THEIR MEANINGS: RESPECTING THE SACRED VALUES**ABSTRACT**

In every society, it is crucial to respect and honor the religion and its belief systems. From the historical point of view, it is seen that believers venerate the values of their religion in different ways. In Islam, Almighty Allah is the paramount element that is seen the first and the most glorifying holy element, the sacred book the Qur'an, the Kaaba, and the Prophet respectively. In the Quran, it is stated that it is the “taqwa” that comes from the heart of people by releasing certain expressions for the holy ones. Although, such sacred expressions are widely used by the Muslim people, it is almost impossible to find the relevant sacred expressions in the texts of the contemporary studies except some articles in the encyclopedias. In this study, the expressions in different discourses used to glorify the sacred elements have been determined and their meanings have been analyzed in a detailed way.

* Doç. Dr., Yalova Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, hasgumus@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-0836-4031
Araştırma Makalesi Sayfa Sayısı: 1299-1313
Makale Geliş Tarihi: 26.09.2022 Makale Kabul Tarihi: 25.11.2022 Makale Yayın Tarihi: 31.12.2022

... (akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

Since the respect for sacred values such as Allah, the Qur'an and, the Kaaba stems from the sense of deep respect innately, it is profoundly significant to clarify the meanings of expressions that signify this respect. In this study, it is aimed to reveal the meanings of these expressions that have been almost a tradition referring to the value of glorifying the sacred. Apart from the dictionary or denotational meanings of such expressions, it is observed that secondary or connotational meanings are attributed to words and expressions with some special meanings depending on their contexts. In conclusion, this study has been conducted to clarify the meanings of the expression “kaddesallahu sirrahü'l-aziz (God bless his/her soul)”, which is used in different contexts to show respect for their values, compared to other appraisal expressions.

Keywords: Sacred, The Holy Qur'an, The Kaaba, The Prophet.

GİRİŞ

Allah'ın şîârını tâzim ve onlarla Allah'a yaklaşma anlayışı dinlerin temel esasları arasında yer alır. Şîâr, zâhir ve hislerle anlaşılan şeyler olup onu tâzim Allah'ı tâzim, onlara hürmetsizlik de Allah'a hürmetsizlik görülmüş ve insanın kemalinin şeâire olan tâzimle olacağı ifade edilmiştir.¹ Müslümanlar ilk devirlerden itibaren mukaddesâtı tâzim konusuna büyük önem vermişler, onlara hürmetsizlik etmeyi büyük bir vebal ve mesuliyet olarak değerlendirmişlerdir.

Kur'ân-ı Kerîm'de meâlen; “*Kim Allah'ın hürmetlerine (Beyt-i haram, Mescid-i harâm, Belde-i harâm v.b) tâzimde bulunursa Rabbinin katında şüphesiz o onun için hayırdır*”² buyrulurak şeâiri tâzimin önemine dikkat çekilmiştir. Bir başka âyet-i kerîmede: “*Allah'ın şeâirine hürmetsizlik etmeyin*”³ buyrulurak Allah'ın şeâirine tâzimi ihlal etmek yasaklanmıştır. Ayrıca “*Kim Allah'ın şîârına tâzimde bulunursa bu kalbindeki takvadandır*”⁴ meâlindeki âyette tâzimin kalpteki takvadan kaynaklandığı beyan edilerek bu konuda kalbin önemine işaret edilmiştir. Kalpten kaynaklanan tâzimin dışarıdaki tezahürü ise ona delalet eden bazı kelimeler ve cümlelerle olup bu konuda muayyen ifadeler yer verilmiştir.⁵

1. ALLAH TEÂLÂ'YI TÂZİM İFADELERİ

“Tâzim”, kelime olarak “büyük ve ulu yapmak, hürmet ve ikram” manalarına gelir.⁶ Allah Teâlâ'yı tâzim, O'nu tesbih ya da takdis ederek yüceltmek demektir.⁷ Allah'ın ve dininin alâmetleri olan şeâiri, büyük ve güzel kabul ederek onlara tazimde bulunmak, kalbin ihlasından ve temizliğinden neşet eder.⁸ Şeâir, insanların kalbinin derinliklerine yerleştiği için kalbin parçalanmasıyla oradan çıkıp yok olmaz. İnsanların kemali hiçbir noksanlık göstermeden şeâire olan tâzimleriyle olur.⁹ Akl-ı selîm, nimet verene şükretmenin gerekli olduğunu ve ona tâzimin lazım geldiğini, ona karşı gelmenin ise yanlış ve nankörlük olduğunu kabul eder. Bu itibarla nimetleri bahşeden Allah Teâlâ'nın şanı, takdis ve tâzim olup bir Müslümanın Allah Teâlâ'yı tâzim ve takdis etmesi ve O'na isyan etmemesi yani günah işlemekten uzak durması gereklidir.

¹ Şâh Veliyyullâh ed-Dihlevî, *Huccetullâhi'l-bâliga* (Beyrut: 1992), 1/206.

² el-Hac 22/30.

³ el-Mâide 5/1.

⁴ el-Hac 22/32.

⁵ Ebû Mansûr Muhammed el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-sünne*, nşr. Fatıma Yusuf el-Hıyamî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 2004), 3/370; Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beyrut: 1891), 23/33.

⁶ Ebü't-Tâhir el-Firûzâbâdî, *Kâmûs Tercemesi*, trc. Âsım Efendi (İstanbul: 1305), 4/406; Şemseddîn Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, (İstanbul: 1317), 1/416.

⁷ Hatice Kelpetin Arpağuş, “Teâlâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2011), 40/206.

⁸ Ebu'l-Leyis es-Semerkandî, *Bahru'l-ulûm*, nşr. A. Muhammed Muavviz-Adil Ahmed (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993), 2/394.

⁹ Dihlevî, *Huccetullâhi'l-bâliga*, 1/206.

... (akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

Tâzim, ibadet ve tâat ile ya da Allah Teâlâ'yı O'na layık olmayan şeylerden nefyetmekle (uzak tutmakla) olursa tesbih, bilgi ve itikad ile ya da Allah Teâlâ'ya layık olan şeyleri ispat şeklinde yapılırsa takdis olarak ifade edilmiştir.¹⁰ Tarih boyunca Müslümanlar mukaddesâta hürmet mevzuunda büyük hassasiyet göstermişler ve hürmeti terk etmeyi edebe riayetsizlik olarak değerlendirmişlerdir.

Şeyhülislam Hâce Abdullah-ı Herevî (öl. 481/1089), tâzimi, kişinin kendi tezellülünü kabul etmekle beraber Allah'ın yüceliğini bilmek şeklinde açıklar.¹¹ Abdürrezzâk el-Kâşânî (öl. 736/1335) ise bidayetteki tâzimin emir ve yasaklara riayet etmekle, muamelâtta tâzimin gerekli haklara riayetle, ahlaktaki tâzimin ise Allah için tevazu ile beraber kaza ve kadere boyun eğmekle olduğunu belirtir.¹²

İlk devir mutasavvıflarından Bişr (el-Hâfi) b. Hâris (öl. 227/841), “İnsanlar Allah'ın azametini düşünmüş olsalardı Allah'a âsi olmazlardı”¹³ diyerek Allah'ı tâzimin ehemmiyetine dikkat çekmiştir. Âyet-i kerîmede meâlen; “Size ne oluyor ki Allah için bir vakar (azamet) ummuyorsunuz (O'nun kudret ve azametine inanmıyorsunuz?”¹⁴ buyurularak Allah Teâlâ'yı tâzim ve tevkîr yani O'nu yüceltmek emredilmiştir. Bu âyet, “Allah'ın azametini niçin hakkıyla bilmiyorsunuz” “Allah'ın azametini niçin hakkıyla tanımıyorsunuz”, “Allah için azamet lafzını niye söylemiyorsunuz”, Allah'ın azametini niçin önemsemiyorsunuz”, “Allah'ı azametine layık şekilde niçin hakkıyla tâzim etmiyorsunuz”¹⁵, “Allah'ın azametine niçin inanmıyorsunuz”¹⁶ şeklinde açıklanmıştır. Said b. Cübeyr (r.h.) Yahudilerin Allah Teâlâ'ya layık sıfatları kullanmamalarından dolayı “Onlar Allah'ı hakkıyla takdir etmediler...”¹⁷ meâlindeki âyetin nazil olduğunu söylemiştir.¹⁸

Ebû Mansûr el-Mâtürîdî (öl. 333/944), âyette yer alan “vakâr”¹⁹ kelimesinin Allah'ın şeref ve kadrinin yüceliğine inanmak, Allah'ın azamet ve kudretinden korkarak yasakladıklarından uzak durup emirlerini yerine getirmek manalarına geldiğini belirtir.²⁰ Vakarın azamet, tevkîrin tâzim manasına geldiğine dikkat çeken Fahreddin er-Râzî (öl. 606/1210) ise, ilgili âyeti “Size ne oluyor ki, Allah için tevkîr yani tâzim halinde olmuyorsunuz” şeklinde tefsir etmiştir.²¹ Ayrıca Allah Teâlâ, kendisinin “Zü'l-Celâl ve'l-İkrâm”²² (Celâl ve İkrâm sahibi) yani Azamet ve Kibriyâ sahibi²³ olduğunu beyan etmektedir.

Akıl, hakiki manada ikram eden ve nimet verici olan Allah'a şükür ve tâzimde bulunmayı gerekli görmeye birlikte çoğu zaman bu tâzimin nasıl ve ne ile yapılacağını bilmekten âciz olduğu gibi onun tâzim zannettiği şey, Allah katında makbul olmayan hatta günah olan bir şey de olabilir.

¹⁰ Ebû'l-Bekâ Eyyûb b. Mûsâ el-Kefevî, *Külliyât Mucem fi'l-müstalahât ve'l-furûki'l-lügaviyye*, nşr. Adnân Dervîş-Muhammed el-Mısrî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1998), 297.

¹¹ Şeyhülislam Ebû İsmâil Abdullâh-ı Herevî, *Menâzilü's-sâirîn* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1988), 81.

¹² Abdürrezzâk el-Kâşânî, *Istulâhâtü's-süfiyye*, nşr. Abdülâl Şâhin (Kâhire: Dâru'l-Menâr, 1992), 296.

¹³ Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh el-İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1979), 8/337.

¹⁴ Nûh 71/13.

¹⁵ Ebû Câfer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân an te'vil âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Kâhire: 2001), 23/295; Semerkandî, *Bahru'l-'ulûm*, 3/407.

¹⁶ İsmâil Hakkî Bursevî, *Rûhu'l-beyân* (İstanbul: 1926), 10/177.

¹⁷ ez-Zümer 39/67.

¹⁸ Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed el-İsfahânî, *Kitâbü'l-Azame*, nşr. Rızâullâh b. Muhammed el-Mübârekfûrî (Riyad: Dâru'l-Âsıma, 1988), 1/361.

¹⁹ Nûh 71/13.

²⁰ Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-sünne*, 5/264.

²¹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/139.

²² er-Rahmân 55/27.

²³ Ebu's-Şeyh el-İsfahânî, *Kitâbü'l-Azame*, 1/342.

... (akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

Dolayısıyla Allah'ı layıkıyla tâzim etmeyi bilmenin ve ifa etmenin en doğru yolu Allah Teâlâ'nın ve Peygamberinin beyanlarıdır.²⁴ Mâtürîdî; “Allah'ı tekbir etmekle tekbir et”²⁵ (yüceliği ve büyüklüğünü ifade et)” meâlindeki âyetin tefsirinde bu hususa dikkat çeker. O, söz konusu âyeti açıklarken şöyle der:

“Allah'ı kendisini tavsif ettiği şeylerle tavsif et, O'nu halka ait manalardan onu uzak tut. Bu Allah Teâlâ'yı tâzim ve tekbir olur. Ya da Allah Teâlâ'yı kendisinin zikrettiği şekilde tanı, bu şekilde tanır ve irfan sahibi olursan, O'nu tâzim ve tekbir etmiş olursun.”²⁶

Allah Teâlâ'yı en veciz şekilde tâzimin ifadesi, O'nun Vahdaniyetini (Birliğini), O'nun eşi benzerinin olmadığını beyan eden İhlas suresidir. Ayrıca İhlas suresinin bir hülasası, İslâm'ın en özlü ifadesi ve en belirgin şîâr/alâmeti olan Kelime-i Tevhîd, Allah'ı tâzim manasını ihtiva eder.

Kur'ân-ı Kerîm'de Allah Teâlâ'yı layık olmayan sıfatlardan tenzih emek için “Teâlâ”²⁷, “Sübhânehu ve Teâlâ”²⁸ şeklinde beyanların yanında “O (Allah) el-Aliyyü'l-Azîmdir”²⁹ buyurularak Allah Teâlâ, tâzim edilmektedir. Ayrıca Allah Teâlâ, “Tebârake”³⁰, Zü'l-Celâl³¹ (Celâl sahibi), “Azîz”³² ve “İzzet”³³ gibi kelimelerle, tâzim edilmektedir. Allah Teâlâ'nın Esmâü'l-Hüsna'sından (en güzel isimler) el-Kuddûs³⁴, her nevi ayıp ve noksandan pak, münezzeh ve mübarek manasındadır.³⁵

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) ise “İki kelime vardır ki dilde hafif, mizanda ağırdır ve Allah o iki kelimeye sever; Sübhânallahi ve bihamdihi, Sübhanallahi'l-Azîm”³⁶ buyurarak tesbihin yanında tâzim ifadesi kullanmanın ehemmiyet ve faziletini açıklamıştır. Allah Teâlâ, başkasının tâziminden müstağni ve yüce olmakla birlikte O, tâzime en layık olandır.³⁷ Bu itibarla Allah Teâlâ'nın isminin geçtiği yerde O'na tâzimi ifade eden Azze ve Celle, el-Azîm, Tebârake, Sübhâneh ve Teâlâ gibi tabirleri kullanmak gerekli görülmüştür.³⁸

2. KUR'ÂN-I KERÎM'İ TÂZİM İFADELERİ

“Muhakkak ki o kerîm bir Kur'ân'dır. Korunmuş bir kitaptır. Ona ancak temiz olanlar dokunur”³⁹ meâlindeki âyette Allah Teâlâ; Kur'ân'ı, lafzı ve manası hoş, hayrı çok, yüce, şerefli ve aziz gibi manalara gelen⁴⁰ “kerîm” kelimesiyle beraber zikredip ona temiz olmayanların dokunmasının yasak olduğunu beyan etmektedir. “Temiz olmayanlar ona dokunmasın” demek: “maddi ve manevî pislikten ve kötülükten temizlenen, imanlı ve abdestli kimseler ona dokunsun”⁴¹ manasına gelir ki bu, ona olan hürmet ve tâzimin gereğidir.

²⁴ İmâm Rabbânî Ahmed Fâruk es-Serhendî, *Mektûbât* (İstanbul: t.y.), 3/17.

²⁵ el-İsrâ 17/111.

²⁶ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 3/205.

²⁷ el-A'râf 6/191, en-Nahl 16/3, Tâha 20/114, el-Mü'minûn 23/92, 116, en-Neml 27/63, er-Rûm 30/40, el-Cin 72/3.

²⁸ el-En'âm 6/100, Yûnus 10/18, en-Nahl 16/1, el-İsrâ 17/43, ez-Zümer 39/67.

²⁹ el-Bakara 2/255, eş-Şûrâ 42/4.

³⁰ el-A'râf 6/54, el-Mü'minûn 23/14, Gâfir 40/64.

³¹ er-Rahmân 55/27, 78.

³² el-Bakara 2/129, 209, 220, 228, 240, 260, Âl-i İmrân 3/4, 6, 18, 62, 126, en-Nisâ 4/56

³³ en-Nisâ 4/139, Yûnus 10/65, Fâtır 35/3.

³⁴ el-Haşr 59/23, el-Cum'a 62/1.

³⁵ Fîrûzâbâdî, *Kâmûs Tercemesi*, 2/981.

³⁶ Buhârî, “Da'vât”, 65.

³⁷ Fahreddîn er-Râzî, *Levâmiu'l-beyyinât şerhu esmâillâhi Teâlâ ve's-sıfât* (Kâhire: el-Matbaatü's-Şarkıyye, 1323), 191-7.

³⁸ Muhyiddîn Ebû Zekeriyâ Yahyâ en-Nevevî, *el-Ezkâr*, nşr. Abdülkâdir el-Arnaût (Dımaşk: Matbaatu'l-Mellâh, 1971), 94.

³⁹ el-Vâkıa 56/77.

⁴⁰ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 5/33; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 29/191-3.

⁴¹ Elmalılı Hamdi Yazır, *Elmalılı Tefsiri (Hak Dini Kur'an Dili)* (İstanbul: 1979), 7/4723.

... (akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

Allah Teâlâ; Kur'ân-ı Kerîm'i, "Mübîn"⁴², "Azîm"⁴³, "Hakîm"⁴⁴ ve "Mecîd"⁴⁵ gibi yücelik ifade eden sıfatlar beraber zikretmiştir. Ayrıca bir âyette meâlen: "Biz bu Kur'ân'ı dağa indirseydik, Allah korkusundan ona baş eğmiş, parça parça olmuş görürdün"⁴⁶ buyurularak Kur'ân-ı Kerîm'in yüceliğine dikkat çekilmiştir. Başka bir âyette ise meâlen; "Kur'ân okunduğu zaman, hemen susun ve onu dinleyin"⁴⁷ buyurularak okunduğu zaman susmak ve onu dinlemek suretiyle ona tâzim ve hürmet gösterilmesi emredilmektedir.

Müfessirler, Kur'ân-ı Kerîm'e hürmet ve ona karşı yapılacak vazifeler noktasında "Resûl dedi ki: "Ey Rabbim! Kavmim bu Kur'ân'ı terk edilmiş halde tuttular"⁴⁸ meâlindeki âyete dikkat çekmişlerdir. İsmail Hakkı Bursevî (öl. 1137/1725), âyette beyan edilen kişilerin arasında olmamak için Kur'ân-ı Kerîm'i ezberlemek ve gece-gündüz okumak gerektiğini belirterek⁴⁹ ona tâzimin öncelikle onu öğrenip hükümleriyle amel etmekle olacağına işaret etmiştir. Nitekim sahabe-i kiramdan itibaren selef-i sâlihînin âdeti bu şekilde olmuştur.⁵⁰ Ebu'l-Mûsa el-Eş'arî, (r.a.) "Her gün Rabbimin ahbine bir kere bile olsa bakmamaktan ve gözün nasibini vermemekten hayâ ederim" demiştir. İnsan Kur'ân-ı Kerîm'i zahirden okuduğu zaman kulak onu dinler, göz ve kulak, âdeti kıraate ortak olur, göz de kulak gibi nasibini aldığı için bu şekilde okumak daha çok faydalı hale gelir.⁵¹

Tarih boyunca Müslümanlar, Allah'ın kelâmı olan Kur'an'a, "Kur'ân-ı Kerîm" ve "Mushaf-ı Şerif" diyerek kalplerinde takvayı tezahür ettirmişlerdir. Bilindiği gibi halkın hükümdarına olan tâzimi, onun gönderdiği mektuba tâzimi gerekli kılar. Peygamberlerin suhûf ve kitaplarını veya başkalarının tasnif ettiği kitapları tâzim, onların yolundan gitmeyi ve onları okumayı gerektirir. Kur'ân-ı Kerîm'i tâzim etmek, okunduğu zaman susmayı ve onu dinlemeyi, emredildiği yerlerde tilavet secdesi yapmayı, onun emirlerine uymayı ve abdestli olarak dokunmayı gerektirir.⁵²

3. KÂBE-İ MUAZZAMA'YI TÂZİM İFADELERİ

Yeryüzünde inşa edilen ilk bina olan Kâbe, Kur'ân-ı Kerîm'de "el-Ka'be"⁵³ şeklinde yer aldığı gibi el-Beytü'l-Harâm⁵⁴ ve el-Beytü'l-Muharrem⁵⁵ ifadeleriyle de beraber zikredilir. Muharrem; muhterem ve hürmeti büyük olan, hürmetini ihlal hiçbir şekilde caiz olmayan, kâfir ve zorbalardan kendisine hürmetsizlik yapıp hak ve şerefının hafife alınmasının yasak olması, gayet muhterem ve her şekilde kendisine hürmet vacip olan manalarına gelir.⁵⁶ Ayrıca "Harem", "başka yerlerde yapılmasında bir sakınca olmadığı halde kendisinde yapılması haram kılınarak ayrı bir ehemmiyet atfedilen yer" manasında da kullanılmıştır.⁵⁷ Harem bölgesinin ağaçlarının kesilmesi veya hayvanlarının avlanmasının yasak olması bu manadadır.

⁴² el-Hicr 15/1, Yâsîn 36/69.

⁴³ el-Hicr 15/87.

⁴⁴ Yâsîn 36/2.

⁴⁵ Kâf 50/1, el-Burûc 85/23.

⁴⁶ el-Haşr 59/21.

⁴⁷ el-Ârâf /204.

⁴⁸ Furkân, 25/30.

⁴⁹ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 6/207.

⁵⁰ Şemsüddîn Ebû'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahmân es-Şehâvî, *Fethu'l-muğîs bi-şerhi Elfiyyeti'l-hadîs*, nşr. Abdülkerîm b. Abdillâh-Muhammed b. Abdillâh (Riyâd: Mektebetü Dâri'l-Minhâc, 1426), 3/ 256-60.

⁵¹ Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdiru'l-usûl fî ahâdisi'r-Rasûl*, thk. Abdurrahman Umeyra (Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1992), 3/254.

⁵² Dihlevî, *Huccetullâhi'l-bâliga*, 1/208.

⁵³ el-Mâide 5/95, 97.

⁵⁴ el-Mâide 5/2, 97.

⁵⁵ İbrâhîm 14/37.

⁵⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 19/139; Ebû Abdillâh el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân* (Kâhire: 1959), 12/150.

⁵⁷ Ebû't-Tâhir Mecdüddîn el-Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz fî letâifi'l-kitâbi'l-azîz*, nşr Muhammed Ali en-Neccâr (Kâhire: 1996), 2/446.

... (akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

Allah Teâlâ'nın Kâbe-i Muazzama'nın maddî ve manevî manada temiz tutularak oranın hürmetine riayet edilmesi konusunda İbrahim Aleyhisselâm ve neslinden söz alması⁵⁸ ve ona "Beytî" (Evim) buyurması, Kâbe'nin azametini gösteren önemli delillerdendir. Allah Teâlâ, namazlarda Kâbe'ye dönülmesini⁵⁹, ziyaret edilip etrafında tavaf yapılmasını emretmiş⁶⁰ ve "Şu Beyt'in Rabbi"⁶¹ meâlindeki âyetle Kâbe'yi kendisine izafe ederek ona izzet ve şeref atfetmiştir.⁶²

Müslümanların genel manada "Beytullah" ve Kâbe-i Muazzama şeklindeki tabirlerle tâzim ettiği Kâbe, yeryüzünde âlemler için mübarek ve hidayet kaynağı olarak yapılan ilk binadır.⁶³ O, Beyt-i ma'mûr⁶⁴ (imar edilen beyt) olması itibarıyla da insanlık için oldukça büyük bir önemi haizdir. Mâtürîdî, Kâbe'nin ma'mûr sıfatıyla vasıflanmasının Allah tarafından Kâbe'nin şan ve ahkâmının yüceltilmesi sebebiyle olduğunu belirtir. Mâtürîdî, Beyt-i ma'mûr'a, "ehl-i çok" manasının da verildiğine işaret ederek Kâbe'yi müminlerin yanı sıra kâfirlerin de ziyaret edip tâzimde bulunmalarına dikkat çeker ve Kâbe'ye kâsem (yemin) edilmesinin onun azametinden kaynaklandığını açıklar.⁶⁵

Muazzam ve muhterem olduğu Allah Teâlâ tarafın açıkça beyan edilmesi sebebiyle İslâm'ın şâirinden⁶⁶ biri olan Kâbe'ye Müslümanın hürmet etmesi ve ondan bahsedilirken kalbindeki takvadan neşet eden hürmet tabirlerini kullanması gereklidir. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) "Bu ümmet, Mekke'nin harem oluşuna hakkıyla tâzim gösterdiği müddetçe hayırdan devam eder. Tâzimi bırakırlarsa helak olur"⁶⁷ buyurarak Kâbe-i Muazzama'nın bulunduğu şehre tâzimde bulunmanın ehemmiyetine dikkat çekmişlerdir. Resûlullah Efendimiz (s.a.v.) ayrıca; "Allah'ım! Hz. İbrahim'in Mekke'yi haram kıldığı gibi ben de iki dağın arasını (Medine'yi) haram kılıyorum"⁶⁸ buyurarak Mekke'nin yanı sıra Medine'nin de harem belde olduğunu açıklamıştır. Tarih boyunca Müslümanlar, Kâbe-i Muazzama'ya hürmetin onun bulunduğu Mekke şehrine hürmetle tamam olacağına inanarak onu Mekke-i Mukadderre tabiri ile ifade ederek oraya tâzimde bulunmuşlar ve Medine-i münevvere ile beraber iki beldeyi, "Mukaddes Topraklar" kabul etmişlerdir.

4. HZ. MUHAMMED'İ (S.A.V.) TÂZİM İFADELERİ

Peygamberlik, bütün ilahî dinlerde iman edilecek esasların başında gelir. Peygamberlerin Allah tarafından gönderilip Allah'ın dinini insanlara tebliğ etmekle vazifelendirilmesi, onların ne kadar ulvî bir vazife icra ettiklerini gösterir. Bir devlet veya hükümdarın elçisine gösterilen tâzim onu gönderen ile alakalı olduğu gibi bir peygambere karşı gösterilen hürmet ve tâzim de Hak Teâlâ'ya râcidir.⁶⁹

Bir insan, peygamberi kabul edip söylediklerini doğruladığı zaman, başta Hz. Allah'a iman olmak üzere bütün iman esaslarını kabul etmiş olur. Kişinin Allah'a karşı yapacağı kulluk (ubûdiyet) vazifeleri konusunda aklın yetersiz kalmasından dolayı Allah Teâlâ, kullarına peygamberler göndermiştir.⁷⁰ Kur'ân'ı-Kerîm'in birçok âyetinde Allah'a ve resulüne itaat beraberce zikredilmektedir.⁷¹ Hak Teâlâ, insanlardan peygambere itaat etmelerini ve ona tâbi olmalarını emreder⁷² ve peygambere itaatin Allah'a itaat olduğunu beyan eder.⁷³

⁵⁸ el-Bakara 125, el-Hac 22/26.

⁵⁹ el-Bakara 2/144, 149.

⁶⁰ Âl-i İmrân 3/97, el-Hac 22/26-8.

⁶¹ Kureyş 106/3.

⁶² Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*, 22/507.

⁶³ Âl-i İmrân 3/96.

⁶⁴ et-Tûr 52/4.

⁶⁵ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 4/592.

⁶⁶ el-Mâide 5/2, 97.

⁶⁷ İbn Mâce, "Menâsik", 103.

⁶⁸ Buhârî, "Fezâilü'l-Medine", 1; Müslim, "Hacc", 462; İbn Mâce, "Menâsik", 104.

⁶⁹ Dihlevî, *Hucetullâhi'l-bâliga*, 1/209.

⁷⁰ Âl-i İmrân 3/164.

⁷¹ en-Nisâ 4/13-69, en-Nûr 24/52, el-Ahzâb 33/71, el-Fetih 48/17.

⁷² Âl-i İmrân 3/31, 32, 132, en-Nisâ 4/59.

⁷³ en-Nisâ 4/80.

... (akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

Allah Teâlâ, Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed'in (s.a.v.) "Resûlullah"⁷⁴, "Hâteme'n-nebiyyîn"⁷⁵ ve "âlemler için rahmet" olduğunu⁷⁶ beyan ederek onun şanının yüceliğini beyan etmektedir. Bir âyet-i kerîmede meâlen: "*Ey iman edenler! Allah ve Resûlünün önüne geçmeyiniz. Allah'tan korkunuz. Muhakkak ki Allah hakkıyla işiten ve bilendir. Ey iman edenler! Sesinizi Peygamberin sesinden daha çok yükseltmeyin. Bazınızın bazınıza bağırması gibi ona sözü yüksek sesle söylemeyiniz. Siz farkında olmadan amelleriniz boşa gitmiş olur*"⁷⁷ buyurularak ona gerekli hürmetin gösterilmesi emredilmektedir. Ayrıca başka bir âyette meâlen: "*Peygambere olan çağırısı, (onun davetini, duasını) aranızda bazınızın bazınıza olan çağırısı, (daveti ve duası) gibi yapmayınız*"⁷⁸ buyurularak Resûlullah'a (s.a.v.) karşı tâzim ifade eden tabirlerin kullanılması emredilmiş ve ona sıradan insanlar gibi hitap edilmesi yasaklanmıştır.

Kur'ân-ı Kerîm'de Peygamber Efendimiz (s.a.v.) tanıtılırken Allah'ın "Raûf", "Rahîm"⁷⁹ ve "Kerîm"⁸⁰ sıfatlarının onun içinde kullanılması onun yüceliğine delalet etmektedir. Ayrıca âyet-i kerîmede meâlen: "*Muhakkak ki Allah ve melekleri Peygambere salât ederler. Ey iman edenler! Sizler de ona (Peygambere) teslimiyetle salât u selâm ediniz*"⁸¹ buyurularak Hz. Muhammed'e (s.a.v.) tâzim emredilmiştir. Müslümanları Hz. Peygambere salât u selâmı, ona selâm ve dua ile Allah'ın rahmet ve bereketini niyaz ederek ona hürmet edip tâzim manasına gelir.⁸² Peygamber Efendimize (s.a.v.) salavât okumanın ehemmiyet ve fazileti açıklayan bazı hadis-i şerifler şunlardır:

"Bana salavât getirin. Kim bana bir kere salavât getirirse Allah ona salât (rahmet) eder."⁸³ Kıyamet günü insanların bana en yakın olanı bana en fazla salavât getirenidir."⁸⁴ "Yanında benim ismim zikrolunup da bana salavat getirmeyen kimsenin burnu yerde sürtülsün."⁸⁵ "Yanında ismim zikrolunduğu halde bana salât u selâm getirmemesi, bir müminin cimri olması için yeterlidir."⁸⁶

İlgili âyet ve hadisleri esas alan âlimler, Resûlullah'ın (s.a.v) zikredildiği yerde ona salavat getirmenin vacip olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Ayrıca diğer peygamberler ve melekler için de onlara bir hürmet ifadesi olacak şekilde dua cümlesinin kullanılmasının güzel bir hareket olduğu ifade edilmiştir. Peygamberimize mahsus olan "Sallallahu aleyhi ve sellem" veya diğer peygamberler için kullanılan ve salât manasına gelen "Aleyhisselâm" ifadesinin başkaları için kullanılmasının bidat ehline mahsus olduğuna dikkat çekilerek yanlış bulunmuştur. Yukarıda meâlini verdiğimiz âyette "*Ey iman edenler! Ona (Hz. Peygamber'e) teslimiyetle salât ve selâm ediniz*"⁸⁷ buyurulduğundan Peygamber Efendimiz'e (s.a.v.) getirilen salavatta hem "salât" hem de "selâm" lafızlarının ikisi birden zikredilmesi gerekli olup sadece ikisinden birinin kullanılması yeterli değildir.⁸⁸

⁷⁴ el-Ahzâb 33/40, el-Fetih 48/29.

⁷⁵ el-Ahzâb 33/40.

⁷⁶ el-Enbiyâ 21/107.

⁷⁷ el-Hucûrât 49/1-2.

⁷⁸ en-Nûr 24/63.

⁷⁹ et-Tevbe 9/128.

⁸⁰ el-Hâkkâ 69/40, et-Tekvîr 81/19.

⁸¹ el-Ahzâb 33/56.

⁸² Yazır, *Elmalılı Tefsiri*, 6/3923.

⁸³ Müslim, "Salât", 70.

⁸⁴ Tirmizî, "Salât", 352, "Vitr", 21.

⁸⁵ Tirmizî, "Daavât", 101.

⁸⁶ Abdullah İbnü'l-Mubârek, *Kitâbü'z-zühhd*, nşr. Habibürrahmân el-A'zamî (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004), 303.

⁸⁷ el-Ahzâb 33/56.

⁸⁸ Nevevî, *el-Ezkâr*, 99-100.

5. SAHABE-İ KİRAMI TÂZİM İFADESİ

Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed'i (s.a.v.) görme şerefine nail olan veya sohbetinde bulunan Müslümana sahabî denir.⁸⁹ Sahâbîler, Resûlullah'ın sohbetinde bulunup vahyin nüzulü ve hadis-i şeriflerin vüruduna şahit olmuşlar ve dinin hakikatlerini ilk kaynağından öğrenmişlerdir. Bu itibarla Ehl-i sünnet uleması, sahâbenin adaletinde ve güvenirliliğinde ittifak etmiştir.⁹⁰ Ashâb-ı kiram, İslâm'ın iki temel kaynağı Kur'ân-ı Kerîm ve Sünnet'i, sonraki nesillere aktarma gibi çok önemli bir vazifeyi ifa etmişlerdir. Onlar, İslâm uğrunda mallarını ve mülklerini, ailelerini ve vatanlarını terk ederek hicretin zorluklarına katlanıp Allah Teâlâ'nın rızasını kazanmışlardır.⁹¹ "... Allah onlardan razı onlar da Allah'tan razı oldular"⁹² meâlindeki âyet, ashâb-ı kiramın üstünlük ve faziletini beyan etmektedir.

Yukarıdaki âyeti zikrederek ashâb-ı kiramın faziletine dikkat çeken ve Allah'ın onlar hakkında "Radiyallahu anhum" buyurduğuna atıfta bulunan Ebû Nasr Abdullah es-Serrâc (öl. 378/988) Resûlullah'ın (s.a.v.) "Ashabım gökteki yıldızlar gibidir, hangisine uyarsanız hidayet bulursunuz"⁹³ buyurduğuna dikkat çeker. Serrâc, onlara zahiren ve bâtinen bütün hususlarda uymak gerektiğini ifade ederek âlimlerin, fakihlerin ve mutasavvıfların ilimlerinin onların her birinin bir vasfına dayandığını belirtir.⁹⁴

Ehl-i sünnet itikadının temel kaynaklarından olan *Metnü'l-Akâid*'de; sahabenin sadece hayırla zikredilmesi gerektiği belirtilmiş ve Müslümanların ashâb-ı kirâma kötü sıfatları nispet etmekten men edildikleri ifade edilmiştir.⁹⁵ Ehl-i sünnet ulemâsı, onların aralarında meydana gelen ihtilafların İslâm'ı anlamalarındaki farklılıktan kaynaklandığını belirtmişler ve bu farklı içtihatlar sebebiyle sahâbeye dil uzatılamayacağını ifade etmişlerdir.⁹⁶ Zira bir müctehid içtihatı hata etse bile mükâfat alacağından sahabe her iki durumda sevaba nail olacaktır. İmâm-ı Âzam'dan itibaren, Ehl-i sünnet'in şîârı kabul edilen esasların çoğunluğunun ashâb-ı kirâma hürmet, muhabbet ve onların hepsini hayırla zikretmeye dair hususlardan⁹⁷ oluşması, sahâbenin önemini göstermektedir. Abdülkâhir el-Bağdâdî (öl. 429/1037), Ehl-i sünnet'in ashâb-ı kirâm ve tâbiîne (selef-i salihîn) hürmet ve sevgi gösterilmesi konusunda ittifak ettiğini belirtir.⁹⁸

Ashâb-ı kiram için kullanılan "Radiyallahu anh" şeklindeki tarzıye ifadesi, "Allah onlardan razı oldu"⁹⁹ meâlindeki âyetten alınmış olup "Allah ondan razı olsun" manasına gelir. Rıza, sebep-i avf olduğundan "Allah onun günahlarını affeyleyip hesaba çekmesin" manasını ifade eder.¹⁰⁰ Selef-i salihîn sahabeden birisi zikredildiği zaman hürmet ve dua cümlesi olarak ona "Radiyallahu anh" der ve zikredilen sahabîni durumuna göre anhu zamirini anha, anhuma, anhum veya anhünne şeklinde

⁸⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî temyizi's-sahâbe*, nşr. Adil Ahmed-Ali Muhammed Müavvîd (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995), 1/7.

⁹⁰ Sa'du'd-dîn Mes'ud b. Ömer et-Teftâzânî, *Şerhu'l-'Akâid* (İstanbul: 1326), 11, 187.

⁹¹ Hasan Gümüşoğlu, *İslam'da İtikadî Mezhepler* (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2021), 32-5.

⁹² et-Tevbe 9/100.

⁹³ Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *el-Medhal ilâ ilmi's-sünen*, nşr. Muhammed Avvâme (Medine: Dâru'l-Yusr, ts.), 580-1; Aclûnî, İsmâil b. Muhammed, *Keşfü'l-hafâ'*, (Kâhire: 1351), 1/132.

⁹⁴ Ebû Nasr es-Serrâc, *el-Lüm'a*, nşr. Abdülhalîm Mahmûd-Tâhâ Abdülbâkî Sürûr (Kâhire: Dâru'l-Kütübi'l-Hadîse, 1960), 166-7.

⁹⁵ Teftâzânî, *Şerhu'l-'Akâid*, 187.

⁹⁶ Teftâzânî, *Şerhu'l-'Akâid*, 187.

⁹⁷ Aliyyü'l-kârî, *Şerhu'l-Fikhu'l-ekber* (Beyrut: 1984), 107.

⁹⁸ Ebû Mansûr Abdülkâhir el-Bağdâdî, *el-Fark beyne'l-fırak*, nşr. M. Muhyiddîn Abdülhamîd (Beyrut: 1990), 360-1.

⁹⁹ et-Tevbe 9/100.

¹⁰⁰ İsmail Hakkı Bursevî, *Hadîs-i erba'in Tercümesi ve Şerhi* (İstanbul: 1317), 144.

... (akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

değiştirirdi.¹⁰¹ Bazı âlimler, salât, rıdvan ve rahmet kelimelerinin benzer manalara geldiğine dikkat çekmekle birlikte salât u selâmı tâzim için sadece Peygamberimize (s.a.v.), “Radiyallâhu anh” ifadesini de ashâb-ı kirama tahsis etmişlerdir.¹⁰²

6. EVLİYAYI TÂZİM İFADELERİ

Şeyh, mürşid ve veli gibi zevatı tâzim ve onlara dua için rahmetullâhi aleyh, rahimehullâh ve Kaddesallahu ruhahu'l-azîz gibi ifadelerin¹⁰³ yanında “Kaddesallahu sırrahü'l-azîz” ve “kuddise sırruh” ifadeleri kullanılır.¹⁰⁴ Genel manada umumî Müslümanlar için “Rahmetullâhi aleyh”, havastan olan tasavvuf ehli için ise Kaddesallahu sırrahu/esrârahüm” ifadesinin kullanılması esas olmuştur.¹⁰⁵

Kuds kelimesinin taharet (temizlik) manasına geldiğini belirten Muhyiddîn İbnü'l-Arabî (öl. 638/1240), bunu zâtî ve arazî olmak üzere ikiye ayırır. Zâtînin el-Kuddûs ismiyle açıklanan Allah Teâlâ'yı takdis etmek şeklinde olduğuna dikkat çeken İbnü'l-Arabî, Allah'ın tesirden zatî olarak mukaddes (münezzeh) olduğunu yani Allah hakkında sonradan meydana gelecek bir değişiklik düşünmenin muhal olduğunu ifade eder. Arazî olan takdisin ise değişiklik ve noksanlığı kabul etmeye müsait olduğunu ve insanlar arasındaki farklılıkların bu manadaki kutsiyetten kaynaklandığını belirten İbnü'l-Arabî, riyazet ile nefislerin, mücâhede ile mizacın, mükâşefe ve mütalaa ile aklın, emir, nehiy ve şeraite riayetle uzuvların takdisinin söz konusu olduğuna dikkat çeker. O ayrıca hissî (maddî) sebeplerin manevî temizliğin, manevi sebeplerin de hissî temizliğin oluşmasına vesile olabileceğini belirtir.¹⁰⁶

Tasavvuf büyüklerine tâzim ve dua için kullanılan “Kaddesallahu sirrah” cümlesindeki “sır” kelimesinin aynı zatlar için kullanılan “Kaddesallahu ruhah” ifadesinden hareketle ruh manasına geldiği söylenmiş ise de letâiften biri olan sır manasında kullanılmış olması daha muhtemeldir. Sır, “Allah Teâlâ'nın mahlûkattan gizli tutması sebebiyle halkın muttali olmadığı şey”¹⁰⁷ şeklinde de açıklanmakla birlikte tasavvufta “sır” kelimesiyle daha çok letâiften olan sır kastedilir. Sır, letâifte bir makam olup seyr ü sülûk esnasında kalp ve ruhtan sonra “sır” makamına ulaşılır.¹⁰⁸ Kalb, ruh ve sırrın her birinde farklı haller zuhur ettiğinden bu hususta salâhiyetli olan tarikatın usûlüne riayet eden mürid, yükseldiği her bir latifede ayrı hal ve keşfi müşahede eder.¹⁰⁹ İmam-ı Rabbânî (k.s.) (öl. 1034/1624), kalbin sâlim, ruhun mütehallis, sırrın müşâhid olduğunu¹¹⁰ ifade ederek letâiften her

¹⁰¹ Abdülkerîm b. Muhammed es-Sem 'ânî, *Edebü'l-ımlâ' ve'l-istımlâ'*, nşr. A. Muhammed Abdurrahmân (Cidde: Matbaatü'l-Mahmûdiyye, 1993), 327; Sehâvî, *Fethu'l-muğîs bi-şerhi Elfiyyeti'l-hadîs*, 3/259-60.

¹⁰² Ebû Bekr Ahmed b. Ali el-Hafîb Bağdâdî, *el-Câmi' li-ahlâkı'r-râvî ve âdâbî's-sâmi'*, nşr. Mahmûd et-Tahhân (Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 1983), 2/104-106; Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, 3/261.

¹⁰³ Serrâc, *el-Lüm'a*, 34, 42-8; Ebû Hafs Şihâbüddîn es-Sühreverdî, *'Avârifü'l-meârif* (Kâhire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 2006), 1/62, 63, 67, 70, 75, 301; Muhammed b. Münevver b. Ebî Saîd-i Mîhenî, *Esrârü't-tevhîd fî makâmâtî Ebi Sa'id*, trc. İ'sâd Abdülhâdî (Kâhire: 2007), 39, 78, 79, 207.

¹⁰⁴ Ubeydullah Ahrâr, *Fıkarât*, (İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı (İBB. AK.) no: OE. Yz. 1251), 2b, 10a, 16a, 17a; Abdurrahman Molla Câmî, *Tercüme-i Nefahâtü'l-üns*, trc. Lâmiî Çelebi (İstanbul: 1289), 41, 84-97.

¹⁰⁵ Bursevî, *Hadîs-i erbaîn Tercümesi ve Şerhi*, 144; Süleyman Uludağ, “Kuddise Sırruh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/314.

¹⁰⁶ Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, nşr. Ahmed Şemseddin (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999), 3/163-4.

¹⁰⁷ Serrâc, *el-Lüm'a*, 430.

¹⁰⁸ Sühreverdî, *Avârifü'l-meârif*, 1/87-8; Alâüddeve-i Simnânî, *el-Urve li ehli'l-halve ve'l-celve*, nşr. Necib Mâyil Herevî (Tahran: İntişârât-ı Mevlâ, 1404), 466; Necmeddîn-i Dâye Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed er-Râzî, *Menârâtü's-sâirîn ve makâmâtü't-tâirîn*, thk. Saîd Abdülfettâh (Kâhire: 1993), 128.

¹⁰⁹ Ebû Abdillâh es-Sülemî, *Risâletü'l-Melâmetiyye*, Ebu'l-Alâ Afifi, *el-Melâmetiyye ve's-süfiyye ve ehli'l-fütüvve* (Kâhire: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1945)'nin sonunda, 100.

¹¹⁰ İmam-ı Rabbânî, *Mektûbât*, 1/127, 233, 246-7.

... (akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

birinin farklı vasıflarına dikkat çeker. Letâifin her birinin makamı ve elde edilen bilgi farklı olduğundan sır makamında müşahede olunan bilgi, letâif diğerlerinde ortaya çıkmaz.¹¹¹ Dolayısıyla Allah dostları için “Kaddesallahu sirrahu'l-mukaddes bi-esrârîh”¹¹² şeklinde ifade edilen cümle ile sır makamında ulaşılan ilm-i esrârın takdis edildiği söylenebilir.

Takdisin temizlik manasına geldiğini ifade eden İbnü'l-Arabî, kalbin temizliğinin kötü ahlaktan, aklın temizliğinin yanlış düşünce ve şüphelerden, sırrın temizliğinin ise ağıyara (Allah'tan başkasına) nazar etmekten kurtulmakla olduğunu belirtir.¹¹³ Nitekim sır temizliğine sahip olan, “göz açıp kapama zamanı kadar da olsa Allah'tan ayrı kalmayan kimse”¹¹⁴ şeklinde tarif edilmiştir. Nakşibendiyye pîrânının büyüklerinden Yusuf el-Hemadânî (öl. 535/1140) temiz sırrın önemini şu ifadelerle açıklar: “Sağlam ve doğru işler, uyanık kalpten doğduğu gibi, doğru düşünceler de temiz sırdan vücuda gelir. Temiz sır da nezih ve mukaddes ruhtan doğar.”¹¹⁵

Ebû Hâmid el-Gazzâlî (öl. 505/1111), “Bizim için mücâhede edenleri, yollarımıza hidayet ederiz”¹¹⁶ meâlindeki âyeti zikredip sıddık ve mükarreblerin imanının nihayetinde ulaştıkları kıymetli cevhere dikkat çekerek Hz. Ebû Bekir'in (r.a.) diğer insanlardan üstün olmasını kalbine konulan sır sebebiyle olduğunu belirtir. O bu hususta Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) “Ebû Bekir'in (r.a.) size olan üstünlüğü namazının ve orucunun çokluğundan değil, sadrına konulan bir sır sebebiyledir”¹¹⁷ buyurduğunu hatırlatır. Hakiki keşfin, kalbin ve bânının sırrı olduğunu ifade eden Gazzâlî, sırrın inkişafının ve esrarın zahir olmasının insanın Allah Teâlâ'dan başka her şeyi gönlünden çıkararak yaptığı temizlik ve nezafetin yanı sıra yakîn nuru ile nurlanmadaki mücâhede ve manevî derecesine göre olduğunu açıklar. Sırrın taharet ve nezafetin mücâhede ve feyz yoluyla olduğuna işaret eden Gazzâlî, mükarreblere mahsus olan ve insanların çoğunun anlamadığı sırları açıklamanın yasaklandığını ifade ederek bunları açıklamanın fitneye ve yanlış anlamalara sebep olabileceğini belirtir ve sırr-ı kaderin bu neviden olduğunu belirtir.¹¹⁸

“Rahmetullâh”ın umumî manada Müslümanlara “Kaddesallahu sirrah” ifadesinin ise havasa kullanıldığına dikkat çeken İsmail Hakkı Bursevî ise aradaki farkı şöyle açıklar:

“Bundan anlaşılır ki, rahmet kalbe ve ruha taalluk eder ki makam-ı isbattır. Takdîs, sırta taalluk eder ki makam-ı nefidir. Zira sırr-ı insan, taallukâtın hepsinin kir ve pasından mukaddes ve mutahhar olmadıkça tecell-i Zâtî vâkı olmaz. Makam-ı velâyet ise tatahhar-ı küllîyi müstelzimdir. Allah Teâlâ “Ona (Kur'ân-ı Kerîm'e) ancak mutahharlar (temiz olanlar) dokunur”¹¹⁹ buyurmuştur. Yani ‘fâni alakaların kirlerinden ve taallukât pisliklerinden temizlenenler ancak ulûhiyyet sırrına muttali olur’ demektir.”¹²⁰

¹¹¹ Abdülkerîm el-Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, thk. Abdülhalîm Mahmûd-Mahmûd b. eş-Şerîf (Kâhire: Dâru's-Şa'b, 1989), 65; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali Hakîm et-Tirmizî, *Beyânü'l-fark beyne's-sadr ve'l-kalb ve'l-fuâd ve'l-lüb*, nşr. Ahmed Abdurrahîm es-Sâiyih (Kâhire: Merkezü'l-Kitâb li'n-neşr, t.y.), 22, 36,73.

¹¹² Necmeddîn-i Dâye Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed er-Râzî, *İrşâdü'l-mürîd ile'l-Murâd fî tercümeti Mirsâdü'l-ibâd*, trc. Kâsım b. Muhammed Karahisarî (İBB A.K. no: Yz. 0004), 11a.

¹¹³ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 1/498.

¹¹⁴ Abdürrezzâk el-Kâşânî, *Istîlâhâtü's-süfiyye*, nşr. Abdülâl Şâhin (Kâhire: Dâru'l-Menâr, 1992), 85.

¹¹⁵ Yûsuf el-Hemedânî, *Hayat Nedir (Rûbetü'l-hayât)*, çev. Necdet Tosun (İstanbul: İnsan Yayınları, 2000), 77.

¹¹⁶ Ankebût 29/69.

¹¹⁷ Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdirü'l-usûl fî ahâdisi'r-Rasûl*, thk. Abdurrahman Umeyra (Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1992), 4/5.

¹¹⁸ Ebû Hamid el-Gazzâlî, *Kavâ'idü'l-'akâ'id*, thk. Mûsâ Muhammed Ali (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1985), 80, 116, 121-4.

¹¹⁹ el-Vâkıa 56/79.

¹²⁰ Bursevî, *Hadîs-i erba'in Tercümesi ve Şerhi*, 144.

... (akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

Letâifinin her birinin aslı âlem-i emirde olmakla birlikte kalb ve ruh gibi insan bedeninde emaneten bulunan sır, müşâhedenin mahallidir. İnsanın kalp ve ser (baş) gözünün yanı sıra bir de “sır gözü” olup sır gözü ile müşâhede edilen bilgi hakke’l-yakîn derecesindedir. Sır ile ulaşılan sahih hakikate delalet eden bilgi mükâşefe, onun üst derecesi ise müşâhede olarak isimlendirilir. Sırrın sâfiyeti, muhabbetle, müşâhedenin kemâli de ancak sırrın sâfiyetiyle olduğundan sırrın temizliği manasında kullanılan takdis önemlidir. Zira sır makamında, Allah’ın azametini şahit olunup Allah’ı hakkıyla tâzim, kadrini layıkıyla yüceltmek ve onu ifadeden aciz kalındığı anlaşılır. Ayrıca bir müridin sırrının sâfiyetinin fazla, rütbesinin yüce, makamının şerefli olması, gayretinin üstün, ihlası ve takvasının daha çok olması manasına gelir. Sır makamında ulaşılan müşâhede ile sabit olan bilgilerin dil ile ifadesi imkânsız manevi bir keyfiyet olduğundan sır makamında ulaşılan ilim, “esrâr” (gizli ilimler) olarak isimlendirilmiş ve bu makama ulaşmayanların söz konusu bilgileri anlamasının mümkün olmadığı belirtilmiştir.¹²¹

Buraya kadar yaptığımız açıklamaların ışığında “kaddesallahu sırrah/esrârahum” veya “kudise sırruh” ifadelerinin “Allah onun/onların sır makamında müşâhede yoluyla elde ettiği ilm-i esrarı mukaddes ve mübarek eylesin, Allah onun sırrını sâfi ve berrak kılarak sır gözü ile müşâhede ettiği ilimleri kuvvetli eylesin” manalarına gelmesi mümkündür. Zira müşâhede, tevhidin delilleriyle eşyayı görmek, eşyada Hakk’ı görmek ve şüpheden arınmış kesin ilim olan hakke’l-yakîn manalarını ihtiva eder.¹²² Bu noktada Cibril Hadisine atıfta bulunularak beden gözünün İslâm’ın makamı olduğuna ve yıldız benzediğine, kalp gözünün imanın makamı ve aya benzediğine, sır gözünün ise ihsan makamı ve güneşe benzediğine dikkat çekilerek takdis edilmiş (temizlenmiş) sır ile elde edilen bilginin oldukça önemli olduğu açıklanmıştır.¹²³

Bazı mutasavvıflar tarafından ilhâmî ilim manasında kullanılan keşif ve müşâhede ilminin Âlem-i a’lâ, Âlem-i Emr veya Âlem-i ruhâniyyât olarak isimlendirilen âlem ile alakası cihetiyle rezâilin küdürâtan (bulanıklığından) sâfiyet kazanması ve beşerî zulmetten halas bulması ile kazanılacağı ifade edilmiştir.¹²⁴ Tevhidin marifeti, kalp ve ruhta husûle geldiği zaman güç olan her şey ona izafetle kolay hale gelir. Nitekim Firavun devrinin sihirbazlarına tevhidin nuru tecelli edince ellerinin ve ayaklarının kesilmesini hiç umursamamışlardır.¹²⁵

7. İMAN VE İLİM EHLİNİ TÂZİM

“Allah’ın rahmeti onun üzerine olsun” manasına gelen ve vefat etmiş Müslüman için söylenen “Rahmetullâhi aleyh” ifadesiyle bir kimseye rahmet dilemek, onun hayra ve nimete kavuşmasını istemek demektir.¹²⁶ Ölen bir Müslüman için rahmet dilemek, Allah’tan onun cennete gitmesini istemektir. Zira Allah Teâlâ’nın rahmetini istemek O’ndan af ve mağfiret talep etmek olup Allah’ın rahmetinin cennete tecelli etmesi itibariyle Allah’tan rahmet istemek O’nun cennetini istemek manasına gelir.

¹²¹ Ebû Bekir Muhammed el-Kelâbâzî, *et-Ta’âruf li-mezhebi ehli’t-tasavvuf* (Kâhire: 1992), 74, 103, 121, 127, 156; Ebü’l-Hasen Ali b. Osmân el-Hücvîrî, *Keşfü’l-mahcûb*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: 1982), 440, 475-476, 533; Kuşeyrî, *er-Risâletü’l-Kuşeyriyye*, 176; Sühreverdi, *Avârifü’l-meârif*, 2/591; Herevî, *Menâzilü’s-sâirîn*, 113-4.

¹²² Muhyiddîn İbnü’l-Arabî, *Istulâhâtü’s-süfiyye* (Kâhire: Mektebetü Âlemi’l-Fikr, ty.), 18, Ebû Hamîd el-Gazzâlî, *Kitâbü’l-İmlâ’ fi işkâlâti’l-İhyâ* (İhyâü-’ulûmi’-d-dîn’in kenarında), (Endonezya: t.y.), 1/71

¹²³ Hemedânî, *Rûbetü’l-hayât*, 77.

¹²⁴ Abdurrahmân İbn Haldûn, *Şifâü’s-sâil ve tehzîbü’l-mesâil*, thk. M. Mustafa el-Hâfiz (Dimaşk: Dâru’l-Fikr, 1996), 59-60, 69-70, 82.

¹²⁵ Râzî, *Levâmiu’l-beyyinât şerhu esmâillâhi Teâlâ ve’s-sıfât*, 108.

¹²⁶ Şerîf Cürçânî, *et-Ta’rifât*, thk. Abdurrahmân Umeyra (Beyrut: Âlemü’l-Kütüb, 1987), 146; Erdinç Ahatlı, “Rahimehullah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2007), 34/413.

... (akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) “Ölülerinizin güzelliklerini zikrediniz, kötülüklerini anmaktan uzak durunuz”¹²⁷ buyurmuşlar ve vefat eden Müslümanların hayırla anılıp dua edilmesini istemişlerdir.¹²⁸ Resûlullah (s.a.v.), Medine’de vefat eden ve Cennetü’l-Bakî’ye defnedilen ilk sahabî olan Osman b. Maz’ûn’un cenazesinin yanına geldiğinde “Allah sana rahmet eylesin” diyerek onun için Allah’tan rahmet dilemiştir. Resûlullah Efendimiz (s.a.v.) ayrıca “Sen dünyadan bir şey almadın; dünya da senden bir şey almadı” buyurup onun Allah ve Resûlüne olan muhabbetine dikkat çekerek onu hayırla anmıştır.¹²⁹

Âyet-i kerîmde meâlen; “*Hem kendin hem de mümin erkek ve kadınlar için istiğfarda bulun*”¹³⁰ buyurularak Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed’e (s.a.v.) mümin erkek ve kadınlara istiğfarda bulunup rahmet dilemesi emredilmiştir.¹³¹ Vefat eden Müslüman için rahmet ve mağfirete vesile olan cenaze namazı farzdır. Hz. Peygamber (s.a.v.) vefat eden sahabîlerin cenaze namazını kıldırması ve kılınmasını emretmiştir.¹³²

Bir keresinde Peygamber Efendimiz (s.a.v.) sahabeden bazıları ile beraberken yanlarından bir cenaze geçmişti. Bazı sahâbîler, o cenazeyi hayırla anınca Peygamber Efendimiz “vâcib oldu” buyurdular. Sahabîler başka bir cenazeyi kötü sıfatlarla anınca Peygamber Efendimiz (s.a.v.) yine “vâcib oldu” buyurdular. Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a.) Resûlullah’a (s.a.v.) “vâcib olan nedir” diye sorunca Peygamber Efendimiz: “Önce geçen cenazeyi hayırla andınız, bu sebeple ona cennet vâcib oldu. Sonrakini ise kötü sıfatlarla andığınız için ona da cehennem vâcib oldu”¹³³ buyurmuşlardır. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) bu açıklamalarıyla Müslümanın hayırla anmanın onun rahmetine yani cennete gitmesine vesile olduğunu beyan etmişlerdir. Ayrıca Resûlullah (s.a.v.) bir sahabînin cenazesini kabre yerleştirdikten sonra “Allah sana rahmet eylesin. Muhakkak ki sen çok Kur’an okurdun”¹³⁴ buyurup ona Allah’tan bol rahmet dilemiştir.

Asr-ı saâdet’ten itibaren Müslümanlar, vefat eden iman ehli için istiğfarda bulunup rahmet dilemeye büyük önem vermişlerdir.¹³⁵ Gerek bir Müslümanın vefatından sonra yapılan taziyede gerekse daha sonra vefat etmiş bir Müslümandan bahsedildiğinde onun için Allah’tan geniş mağfiret ve bol rahmet dileyen dua cümlelerini söylemek müstehap kabul edilmiştir.¹³⁶ Bu itibarla vefat etmiş Müslümanların hepsi için özellikle de âlimlere “rahmetullâh aleyhi, rahimehullâh” gibi ifadelerle dua ederek tâzim ve hürmette bulunulur.¹³⁷ Müslümanların arkasından dua edip rahmet istemek onlara olan hürmet ve tâzîmin bir gereğidir. Ayrıca ilme tâzim hocaya tâzimi gerektirir. Bu noktada ilme tâlib olan bir kimsenin ilme nail olmasının ve ondan istifade edebilmesinin ancak ilme, ilim ehline ve hocasına tâzimle olabileceğine atıfta bulunulmuş ve hürmete riayet edenlerin hedefe ulaştıklarına, hürmeti terk edenlerin ise hedefine ulaşmaktan mahrum kaldıklarına dikkat çekilmiştir.¹³⁸

¹²⁷ Tirmizî, *Sünen*, “Cenâiz”, 34; Ebû Dâvûd, *Sünen*, “Edep”, 50.

¹²⁸ Ebû Dâvûd, *Sünen*, “Edep”, 50; İbn Mâce, *Sünen*, “Cenâiz”, 4.

¹²⁹ İsfahânî, *Hilyetü’l-evliyâ ve tabakâtü’l-asfiyâ*, 1/105-6.

¹³⁰ Muhammed 47/19.

¹³¹ Mâtürîdî, *Te’vilât*, 1/138-9; 4/507-8.

¹³² Buhârî, “Da’vaât”, 56.

¹³³ Buhârî, “Cenâiz”, 85; Müslim, “Cenâiz”, 60.

¹³⁴ Tirmizî, “Cenâiz”, 62.

¹³⁵ Ebu’l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh ed-Dımaşkî (İbn Asâkir), *Ta’ziyetü’l-müslimîn an ahihi*, thk. Mecdî Fethî es-Seyyid, (Cidde: Mektebetü’s-Sahâbe, 1991), 30

¹³⁶ Abdurrahmân el-Cezîrî, *Kitâbü’l-Fıkh ala’l-mezâhibi’l-erbaa*, nşr. Mahmûd Ömer ed-Dimyâfî, (Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2010), 1/278.

¹³⁷ Sem’ânî, *Edebü’l-implâ’ ve’l-istimplâ’*, 290-3; Nevevî, *el-Ezkâr*, 100, 169.

¹³⁸ Burhânülislâm ez-Zernûcî, *Ta’lîmü’l-müteallim tarika’t-te’allüm*, nşr. Mevân Kabânî, (Beyrut: el-Mektebetü’l-İslâmî, 1981), 78.

8. SONUÇ

Mukaddesâta tâzimin nasıl ve hangi ifadelerle yapılacağı konusunda İslâm'ın temel kaynaklarında pek çok açıklama bulunmaktadır. Âyetlerde Allah Teâlâ, Kur'ân-ı Kerîm, Kâbe-i Muazzama ve peygamberi tâzim için hususi bazı ifadelere yer verildiği görülmektedir. Âyet-i kerîmede Allah Teâlâ'yı tâzim yani O'nu yüceltme emredilmektedir. Bu emrin yerine getirilmesi için Allah'ın isimleriyle beraber kullanılan "Teâlâ", "Azze ve Celle", "Tebârake", "Sübhâneh" kelimelerinin öncelikle Allah Teâlâ'yı layık olmayan sıfatlardan tenzih ve kemal sıfatlarla tavsif etmek manasına geldiği anlaşılmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Peygamber'e (s.a.v.) "salât u selâm" getirerek ona tâzimde bulunulması emredilmektedir. Ayrıca hadis-i şeriflerde, Peygamber Efendimiz'e (s.a.v.) salavât okumanın gerekli olduğu açıklanmaktadır. Hz. Peygambere salât u selâm, Müslümanların selâm ve dua ile Allah'ın rahmet ve bereketini niyaz ederek ona hürmet edip tâzimde bulunma ifadesidir.

Ashâb-ı kiramdan birisinin ismi zikredildiğinde ise "Radıyallahu anh" demek gerekli görülmüştür. Bu konuda âyette, Allah Teâlâ'nın ashâb-ı kiram hakkında "Radıyallahu anhum" buyurması esas alınmıştır. Bazı âlimler, salât, rıdvan ve rahmet kelimelerinin benzer manalara geldiğine işaret etmekle birlikte salât u selâmın Peygamberimiz'e (s.a.v.), "Radıyallahu anh" ifadesinin ise ashâb-ı kirama mahsus olduğunu açıklamışlardır.

Vefat etmiş Müslüman için söylenen "rahmetullâhi aleyh (Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun)" ifadesiyle Allah'tan ölen Müslümanı cennetine koyması istenerek ona tâzimde bulunmaktadır. Asr-ı saâdet'ten itibaren Müslümanların kendilerinden vefat edenler için bu nevi dua ve istiğfar ifadelerini kullanarak onlara Allah'tan rahmet dilemeye büyük önem vermişlerdir.

Velileri tâzim için kullanılan "kaddesallahu sırrahü'l-azîz" ve "kuddise sırruh" ifadelerinin "Allah onun/onların sır makamında müşâhede yoluyla elde ettiği ilm-i esrarı mukaddes ve mübarek eylesin, Allah onun sırrını sâfi ve berrak kılarak sır gözü ile müşâhede ettiği ilimleri kuvvetli eylesin" manalarına geldiği söylenebilir. Bununla birlikte söz konusu ifadelerinin manalarını ortaya çıkarmak için özellikle tasavvufa dair pek çok esere bakıldığı halde kastedilen mananın pek net olmadığını belirtmek gerekir.

Müslümanların tarih boyunca "Kur'ân" ismini, "Kur'ân-ı Kerîm" ve "Mushaf-ı Şerif" şeklinde ifade ederek kalplerindeki takvayı dilleriyle tezahür ettirdikleri görülmüştür. Ayrıca Kâbe-i Muazzama, Harem-i Şerif, Mekke-i Mükerrreme, Medine-i Münevvere ve Kuds-i Şerif ifadelerinden onların mukaddesâtı tâzim ve hürmet noktasında büyük hassasiyet gösterdikleri anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aclûnî, İsmâil b. Muhammed. *Keşfü'l-hafâ'*, Kâhire: 1351.
- Ahatlı, Erdiç. "Rahimehullah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2007.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî. *Müsned*. Kâhire, 1313.
- Aliyyü'l-Kârî, Ebû'l-Hasen Nüreddîn Ali b. Sultan el-Herevî, *Şerhu'l-Fıkhü'l-ekber*. Beyrut, 1984.
- Arpaguş, Hatice Kelpetin. "Teâlâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2011.
- Bağdâdî, Ebû Mansûr Abdülkâhir b. Tâhir. *el-Fark beyne'l-fırak*. nşr. M. Muhyiddîn Abdülhamîd. Beyrut, 1990.
- Bağdâdî, el-Hatîb, Ebû Bekr Ahmed b. Ali. *el-Câmi' li-ahlâkı'r-râvî ve âdâbi's-sâmi'*. nşr. Mahmûd et-Tahhân. Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 1983.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin. *el-Medhal ilâ ilmi's-sünen*. nşr. Muhammed Avvâme. Medine: Dâru'l-Yusr, ts.
- Buhârî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmâil. *el-Câmi'u's-Sahîh*. thk. Muhibbüddîn el-Hatîb- Muhammed Fuâd Abdilbâkî. Kâhire: Matbaatü's-Selefiyye, 1400.

- ... (akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)
- Bursevî, İsmâil Hakkı. *Hadîs-i erbaîn Tercümesi ve Şerhi*. İstanbul: 1317.
- Bursevî, İsmâil Hakkı. *Rûhu'l-beyân*. İstanbul: 1926.
- Cürcânî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf. *et-Ta'rifât*. thk. Abdurramân Umeyra. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1987.
- Cezîrî, Abdurrahmân. *Kitâbü'l-Fıkh ala'l-mezâhibi'l-erbaa*. nşr. Mahmûd Ömer ed-Dimyâtî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010.
- Dihlevî, Şâh Veliyyullâh Ahmed b. İbrahim. *Huccetullâhi'l-bâliga*. Beyrut: 1992.
- Ebü Dâvûd, Süleymân b. el-Eşas es-Sicistânî. *Sünen*. Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 1424.
- Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Yâkub. *Kâmûs Tercemesi*. trc. Âsım Efendi. İstanbul: 1305.
- Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Yâkub. *Besâiru zevi't-temyîz fi letâifi'l-kitâbi'l-azîz*. nşr. Muhammed Ali en-Neccâr. Kâhire: 1996.
- Gazzâlî, Ebü Hâmid Muhammed b. Muhammed. *Kitâbü'l-İmlâ' fi işkâlâti'l-İhyâ* (İhyâ-'ulûmi'd-dîn'in kenarında). Endonezya: t.y.
- Gazzâlî, Ebü Hâmid Muhammed b. Muhammed. *Kavâ'idü'l-'akâ'id*. thk. Mûsâ Muhammed Ali. Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1985.
- Gümüšoğlu, Hasan. *İslam'da İtikadî Mezhepler*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2021.
- Hemedânî, Yûsuf. *Hayat Nedir (Rûbetü'l-hayât)*. çev. Necdet Tosun. İstanbul: İnsan Yayınları, 2000.
- Hücvrî, Ebü'l-Hasen Ali b. Osman. *Keşfü'l-mahcûb*. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul, 1982.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddin. *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*. nşr. Ahmed Şemseddin. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddin. *Istılâhâtü's-sûfiyye*. Kâhire: Mektebetü' Âlemi'l-fikr, t.y.
- İbn Asâkir, Ebu'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh ed-Dimaşkî. *Ta'zîyetü'l-müslimîn an ahihi*. thk. Mecdî Fethî es-Seyyid. Cidde: Mektebetü's-Sahâbe, 1991.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed Askalânî. *el-İsâbe fi temyîzi's-sahâbe*. nşr. Adil Ahmed-Ali Muhammed müavvid. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995.
- İbn Haldûn, Abdurrahmân. *Şifâü's-sâil ve tehzîbü'l-mesâil*. thk. M. Mustafa el-Hâfiz. Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1996.
- İbn Mâce, Ebü Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî. *Sünen*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâki. Kâhire: Matbaatü Dâri İhyâi'l-Kütübil-Arabiyye, 1953.
- İbnü'l-Mubârek, Abdullah. *Kitâbü'z-zühd*. nşr. Habîbürrahmân el-A'zamî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- İmâm Rabbânî, Ahmed Fâruk es-Serhendî. *Mektûbât*. İstanbul: t.y.
- İsfahânî, Ebü Nuaym Ahmed b. Abdillâh. *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1979.
- İsfahânî, Ebü Nuaym Ebü Nuaym Ahmed b. Abdillâh. *Ma'rifetü's-Sahâbe*. Medine, 1988.
- İsfahânî, Ebü Muhammed Abdullah b. Muhammed. *Kitâbü'l-Azame*. nşr. Rızâullâh b. Muhammed İdris el-Mübârekfûrî. Riyad: Dâru'l-Âsıma, 1988.
- Kâşânî, Abdürrezzâk. *Istılâhâtü's-sûfiyye*. nşr. Abdülâl Şâhin. Kâhire: Dâru'l-Menâr, 1992.
- Kefevî, Ebü'l-Bekâ Eyyûb b. Mûsâ. *Külliyât Mucem fi'l-müstalahât ve'l-furûki'l-lügaviyye*. nşr. Adnân Dervîş-Muhammed el-Mısrî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1998.
- Kelâbâzî, Ebü Bekir Muhammed. *et-Taâruf li-mezhebi ehli't-tasavvuf*. Kâhire, 1992.
- Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Hevâzin. *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*. Kâhire: Dâru's-Şa'b, 1989.
- Kurtubî, Ebü Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. Kâhire, 1959.
- Mâtürîdî, Ebü Mansûr Muhammed. *Te'vilâtü Ehli's-sünne*. nşr. Fatıma Yusuf el-Hıyamî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâşırûn, 2004.
- Mihenî, Muhammed b. Münevver b. Ebî Saîd. *Esrârü't-tevhîd fi makâmâti Ebî Sa'id*. trc. İs'âd Abdülhâdî. Kâhire: 2007.
- Molla Câmî, Abdurrahman. *Tercüme-i Nefahâtü'l-üns*. trc. Lâmiî Çelebi. İstanbul, 1289.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-sahîh*. İstanbul, 1332.
- Necmeddîn-i Dâye Ebü Bekir Abdullah b. Muhammed er-Râzî. *Menârâtü's-sâirîn ve makâmâtü't-tâirîn*. thk. Saîd Abdülfettâh. Kâhire, 1993.
- Necmeddîn-i Dâye Ebü Bekir Abdullah b. Muhammed er-Râzî. *İrşâdü'l-mürîd ile'l-Murâd fi tercümeti Mirsâdü'l-ibâd*. trc. Kâsım b. Muhammed Karahisarî. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı

... (akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

- (İBB A.K.) no: Yz. 0004.
- Nevevî, Muhyiddîn Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref. *el-Ezkâr*. nşr. Abdülkâdir el-Arnaût. Dimaşk: Matbaatu'l-Mellâh, 1971.
- Râzî, Ebû Abdillâh Fahreddîn. *Mefâtihu'l-gayb (Tefsir-i kebir)*. Beyrut, 1891.
- Râzî, Ebû Abdillâh Fahreddîn. *Levâmiu'l-beyyinât şerhu esmâillâhi Teâlâ ve's-sıfât*. Kâhire: el-Matbaatü's-Şarkiyye, 1323.
- Sehâvî, Şemsüddîn Ebû'l-Hayr Muhammed. *Fethu'l-muğîs bi-şerhi Elfiyyeti'l-hadîs*. nşr. Abdülkerîm b. Abdillâh-Muhammed b. Abdillâh. Riyâd: Mektebetü Dâri'l-Minhâc, 1426.
- Sem'ânî, Abdülkerîm b. Muhammed. *Edebü'l-implâ ve'l-istimplâ*. nşr. A. Muhammed Abdurrahmân. Cidde: Matbaatü'l-Mahmûdiyye, 1993.
- Semerkindî, Ebu'l-Leys. *Bahru'l-ulûm*. nşr. A. Muhammed Muavvız-Adil Ahmed. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.
- Serrâc, Ebû Nasr Abdullah b. Alî. *el-Lüm'a*. nşr. Abdülhalîm Mahmûd-Tâhâ Abdülbâkî Sürûr. Kâhire: Dâru'l-Kütübi'l-Hadîse, 1960.
- Simnânî, Alâüddevle. *el-Urve li ehli'l-halve ve'l-celve*. nşr. Necib Mâyil Herevî. Tahran: İntişârât-ı Mevlâ, 1404.
- Sühreverdî, Ebû Hafs Şihâbüddîn. *Avârifü'l-me'arif*. Kâhire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 2006.
- Sülemî, Ebû Abdillâh. *Risâletü'l-Melâmetiyye*. Ebu'l-Alâ Afîfî. *el-Melâmetiyye ve's-sûfiyye ve ehlü'l-fütüvve'nin sonunda*. Kâhire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1945.
- Şemseddîn Sâmî. *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: 1317.
- Taberî, Ebû Câfer Muhammed b. Cerir. *Câmi'u'l-beyân an te'vil âyi'l-Kur'an*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. Kâhire: 2001.
- Teftâzânî, Sa'du'd-dîn Mes'ud b. Ömer. *Şerhu'l-'Akâid*. İstanbul: 1326.
- Tirmizî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali Hakîm. *Beyânü'l-fark beyne's-sadr ve'l-kalb ve'l-fuâd ve'l-lüb*. nşr. Ahmed Abdurrahîm es-Sâyih. Kâhire: Merkezü'l-Kitâb li'n-Neşr, ts.
- Tirmizî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali el-Hakîm. *Nevâdiru'l-usûl fi ahâdisi'r-Rasûl*. thk. Abdurrahman Umeyra. Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1992.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî. Kâhire: 1968.
- Ubeydullah Ahrâr. *Fıkarât*. İBB. AK. OE. Yz. 1251.
- Uludağ, Süleyman. "Kuddise Sırruh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Yazır, Elmalılı Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: 1979.
- Zernûcî, Burhânülislâm. *Ta'limü'l-müteallim tarika't-te'allüm*. nşr. Mervân Kabânî. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1981.

Çatışma Beyanı: Bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişki ve dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı: Bu araştırma, Etik Kurul Kararı gerektiren makaleler arasında yer almamaktadır.